

310
xalvat.com

عصر بی خبری یا

تاریخ امتیازات در ایران

روابط ایران و روسیه تزاری و

امتیازاتی که روسها در ایران تحصیل کرده اند

تألیف

ابراهیم تیموری

شرکت نسبی اقبال و شرکا

عصر بی خبری تاریخ امتیازات در ایران

xalvat.com

تألیف

ابراهیم تیموری

حق چاپ محفوظ و مخصوص است به

شرکت سهامی چاپ و نشرین تهران

تهران - ۱۳۳۳

چاپ: تهران

فهرست

xalvat.com

بخش اول صفحه ۱

- ۱- حکومت پنجاه ساله ناصرالدین شاه صفحه ۱
- اختلاف گفتار و کردار صفحه ۱- سفرهای اروپا صفحه ۸ - ناصرالدین شاه میات روس وانگلیس صفحه ۱۳ - نوع ای از دستورهای سیاسی ناصرالدینشاه صفحه ۱۵
- تحتالرجال صفحه ۱۸ - فساد اخلاق و خرابی تشکیلات اداری صفحه ۲۳
- ۲- میرزا حسین خان مشیرالدوله سپهسالار اعظم صفحه ۳۱
- توجه ناصرالدینشاه به سپهسالار صفحه ۳۲ - مخالفت کهنه پرستان با سپهسالار صفحه ۳۹ - سپهسالار دوباره روی کار میآید صفحه ۴۶ - روابط سپهسالار با بیگانگان صفحه ۵۰ - سپهسالار وانگلیسها صفحه ۵۱ - سپهسالار و روسها صفحه ۵۳ - عزل سپهسالار صفحه ۵۵ - مرگ سپهسالار صفحه ۵۶
- ۳- میرزا ملکم خان ناظمالدوله صفحه ۶۴
- ملکم و امتیازات صفحه ۶۶ - اعتقادالسلطنه از ملکم انتقاد میکند صفحه ۶۹
- ۴- میرزا علی اصغر خان امینالسلطان اتابک اعظم صفحه ۷۱
- امینالسلطان بر کرسی صدارت صفحه ۷۲ - روابط امینالسلطان با انگلیسها و روسها صفحه ۷۴ - کارهای امینالسلطان اورامنفور عامه ساخته بود صفحه ۷۶ - قتل امینالسلطان صفحه ۷۹

بخش دوم صفحه ۸۰

- ۱- روابط ایران وانگلیس و امتیازاتی که انگلیسها در ایران تحصیل کرده اند صفحه ۸۰
- رفابت روسها با انگلیسها در تحصیل امتیازات صفحه ۸۹
- ۲- امتیاز بارون جولپوس روپتر صفحه ۹۷
- بارون جولپوس روپتر کیست صفحه ۹۷ - توجه اروپائیان به منابع ثروتایران صفحه ۱۰۱ - بارون روپتر تقاضای تحصیل امتیاز میکند صفحه ۱۰۲ - نیابتده روپتر برای مذاکره بتهران میآید صفحه ۱۰۳ - امضای امتیازنامه صفحه ۱۰۷ - متن امتیازنامه صفحه ۱۰۸ - بدای امضاء امتیازنامه صفحه ۱۱۴ - روپتر آماده اجراء امتیازنامه صفحه ۱۱۵ - ناصرالدینشاه بارون روپتر و امتیازنامه منتشر میشود صفحه ۱۱۷ - مخالفت روسها صفحه ۱۱۹ - مخالفت بعضی از رجال و علماء صفحه ۱۲۳ - شروع بکار صفحه ۱۲۹ - اقدام برای لغو امتیازنامه صفحه ۱۳۰ - سپهسالار بتهران احضار و مأمور لغو امتیازنامه میشود صفحه ۱۳۱ - عدم اجراء امتیازنامه در موعد مقرر صفحه ۱۳۵ - ملاقات سپهسالار

۵ xalvat.com

باوزیر مختار انگلیس صفحه ۱۳۶ - اعلان بطلان امتیازنامه صفحه ۱۳۸ - ملاقات سپهسالار باوزیر مختار روس صفحه ۱۴۰ - اقدامات روبتر بعد از لغو امتیازنامه صفحه ۱۴۲ - مکاتبات سفارت انگلیس باوزارت امور خارجه صفحه ۱۴۶ - دکتر طلوزان امتیازنامه روبتر را خیانت میداند صفحه ۱۵۰

۳ - فرمان آزادی کشتی رانی در رود کارون صفحه ۱۵۱

اهمیت رود کارون برای انگلیسها و سابقه آن صفحه ۱۵۱ - هرات بجای رود کارون صفحه ۱۵۲ - نامه های سفارت انگلیس صفحه ۱۵۳ - فرانسویها و امتیاز کشتیرانی رود کارون صفحه ۱۵۶ - ناصرالدینشاه عباسی است صفحه ۱۶۱ - تهدیدات سر دو مونتولف وزیر مختار انگلیس صفحه ۱۶۴ - فرمان آزادی کشتیرانی رود کارون صادر میشود صفحه ۱۶۶ - مخالفت روسها صفحه ۱۶۸ - بعد از افتتاح رود کارون صفحه ۱۷۶

۴ - امتیاز بانك شاهنشاهی صفحه ۱۷۸

سابقه بانك در ایران صفحه ۱۷۸ - بانك شاهنشاهی بجای امتیاز ۱۸۷۲ روبتر صفحه ۱۸۲ - مذاکره برای تهیه امتیازنامه صفحه ۱۸۴ - امضای امتیازنامه بانك صفحه ۱۹۰ - انتقاد از امتیازنامه صفحه ۱۹۹ - ضیاع امتیازنامه بانك شاهنشاهی صفحه ۲۰۱ - تشکیل بانك صفحه ۲۰۴ - حق انحصاری انتشار اسکناس صفحه ۲۰۶ - منافع بانك صفحه ۲۰۷ - امتیاز معادن ایران صفحه ۲۱۰

۵ - امتیاز لاتاری صفحه ۲۱۳

امتیازنامه لاتاری صفحه ۲۱۳ - عقیده میرزا ملکم خان صفحه ۲۱۴ - ناصرالدینشاه وقتی بهرمان میآید امتیازنامه را لغو میکند صفحه ۲۱۵ - دعاوی خریداران امتیازنامه صفحه ۲۱۶ - معاکه در يك دادگاه انگلیسی صفحه ۲۱۶ - باز پرس از ملکم خان صفحه ۲۱۸ - بی اعتباری دولت ایران صفحه ۲۲۱

۶ - امتیاز ساختن راه طهران بسواحل خلیج فارس صفحه ۲۲۴

علاقه انگلیسها با ایجاد این راه و مکاتبات مربوط بآن صفحه ۲۲۳ - امتیاز راه بشیرالدوله داده میشود صفحه ۲۳۱ - متن امتیازنامه صفحه ۲۳۲ - انتقال امتیازنامه بانك شاهنشاهی و سپس بکبیانی اینج صفحه ۲۳۴

بخش سوم صفحه ۲۳۷

۱ - روابط ایران و روسیه تزاری و امتیازاتی که روسها در ایران تحصیل

کرده اند صفحه ۲۳۷

وقتی روسها در ایران انگلیسها بودند صفحه ۲۴۲

۴ - مرداب انزلی و تاسیس تجارتخانه و بیمارستان در سواحل بحر

خزر صفحه ۲۵۰

دعاوی روسها در نیمه اول قرن نوزدهم صفحه ۲۵۰ - اجازه ورود کشتی های

جنگی روس به مرداب انزلی صفحه ۲۵۱ - میرزا آقاخان نوری از ورود کشتی های جنگی

روس بگرداب انزلی ممانعت میکند صفحه ۲۵۹ - بنای تجارتخانه صفحه ۲۶۴ - بنای
بیمارخانه صفحه ۲۶۹

xalvat.cpm

۳ - شیلات صفحه ۲۷۴

روسها وشیلات صفحه ۲۷۴ - اجازه داری اتباع روس و اختلاف بین آنها صفحه
۲۷۵ - شیلات در دوره حاجی میرزا آقاسی صفحه ۲۷۷ تهدیدات روسها صفحه ۲۷۹ -
التماس حاجی میرزا آقاسی صفحه ۲۸۲ - امیر کبیر وشیلات صفحه ۲۷۸ - میرزا آقاخان
نوری وشیلات صفحه ۲۸۹ - ایرانیها محتاج بکمک بودند صفحه ۲۹۰ - سپهسالار شیلات را
اجازه میکند صفحه ۲۹۲ - سپهسالار شیلاترا به روسها اجازه میدهد صفحه ۲۹۳ - شیلات
بعد از سپهسالار صفحه ۳۰۱ - لسو قرارداد شیلات صفحه ۳۰۵ .

۴ - قزاقخانه صفحه ۳۰۹

قران ایران صفحه ۳۱۱

۵ - دعاوی روسها بعد از افتتاح رود کارون صفحه ۴۱۴

توسعه نفوذ انگلیسها صفحه ۳۱۳ - ناراضای روسها صفحه ۳۱۴ - پیشنهاد های
روسها صفحه ۳۱۶ - رفتار خشونت آمیزی وزیر مختار روس صفحه ۳۱۹ - مقاله روزنامه
نووستی صفحه ۳۲۱ - پیشنهاد های روسها قبول میشود صفحه ۳۲۲ - ناصرالدین شاه به
اروپا میرود صفحه ۳۲۴ - سید جمال الدین اسدآبادی سامور مذاکره به روسها میشود
صفحه ۳۲۵ - پس از بازگشت از سفر اروپا صفحه ۳۲۷ - مقررات ورود کشتی های روس
بگرداب انزلی ورودخانه های شمالی صفحه ۳۲۹ - ساختن اسکله وانبارهای تجارتی
صفحه ۳۳۲

۶ - امتیاز استفاده از جنگل های عالی ایران صفحه ۳۳۴

روسها وجنگلهای شمالی صفحه ۳۳۳ - واگذاری جنگلهای شمالی بنایب السلطنه
صفحه ۳۳۳

۷ - بانک استقراضی دهنی روس صفحه ۳۳۶

صاحب امتیاز بانک استقراضی روس کیت صفحه ۳۳۶ - امتیازنامه بانک استقراضی
صفحه ۳۳۷ - اجازه استعمال لفظ بانک صفحه ۳۴۲ - اعمال بانک صفحه ۳۵۳ - بانک
استقراضی شعبه ای از وزارت مالیه روسیه بود صفحه ۳۴۷

۸ - امتیاز راههای شوسه وتسهیل وسائل حمل وقل در شمال ایران

صفحه ۳۵۰+

اعیث راههای شوسه ووقایت روسها وانگلیسها صفحه ۳۵۰ - کپانی راه
آذربایجان صفحه ۳۵۱ - کپانی بیس و حمل وقل صفحه ۳۵۲ - امتیاز ساختن وامرشت
وقزوین صفحه ۳۵۳ - امتیاز ساختن راه قزوین پتهران صفحه ۳۵۵ - امتیاز ساختن راه
قزوین ناهمدان صفحه ۳۵۵ - اجازه باک کردن وگودنبودن مرداب انزلی صفحه ۳۵۵ -
راه شوسه تبریز تا قزوین صفحه ۳۵۷

و

- ۹- امتیاز بهره برداری از معادن قراچه داغ صفحه ۴۵۹
xalvat.com امتیاز نامه معادن قراچه داغ صفحه ۳۶۰
- ۱۰- استقراضهای ایران از روس و انگلیس صفحه ۳۶۵
- قرض سال ۱۲۹۰ هجری قمری صفحه ۳۶۶ - قرض سال ۱۳۰۶ هجری قمری صفحه
۳۶۷ - قرض سال ۱۳۰۹ هجری قمری صفحه ۳۶۸ - قرض سال ۱۳۱۷ هجری قمری صفحه ۳۷۱
- قرض سال ۱۳۱۹ هجری قمری صفحه ۳۸۵ - قرض سال ۱۳۲۱ هجری قمری صفحه ۳۸۸
- ۱۱ - قرارداد گمرکی ایران با روس و انگلیس صفحه ۴۹۱
- اداره گمرکات صفحه ۳۹۲ - مستشاران بلژیک صفحه ۳۹۲ - لزوم تغییر قرارداد گمرکی
ایران و عثمانی صفحه ۳۹۵ - متن قرارداد گمرکی ایران و روس صفحه ۴۰۰ - قرارداد گمرکی
ایران و انگلیس صفحه ۴۰۴ - نظامنامه گمرکی صفحه ۴۰۹

بخش سوم

xalvat.com

روابط ایران و روسیه تزاری

و

امتیازاتی که روسها در ایران تحصیل کرده اند

مقارن افول ستاره قدرت و عظمت سلسله صفویه در ایران ، در روسیه مردساحشور و با کفایتی بنام بطر کبیر ظهور کرد که تسخیر ایران و رسیدن بخلیج فارس جزئی از نقشه جهانگیرانه او بود .

وصیت نامه ایست منسوب به بطر کبیر که در فصل نهم آن بجانشینان خود در باره ایران اینطور دستور میدهد .

« دولت روسیه را وقتی میتوان در حقیقت دولت نامید که پایتخت خود را شهر استانبول
 « که کلید کنوز آسیا و اروپاست قرار بدهد بنا بر این باید حتی الامکان کوشید که
 « باین شهر و حوالی آن دسترسی پیدا کرد تا مالک تمام دنیا شد .
 « برای انجام این امر و رسیدن باین مقصود بایستی میان ایران و عثمانی اختلاف
 « انداخت تا همیشه بین آنها جنگ و جدال برقرار باشد اگر چه اختلاف مذهب و تباین
 « عقاید که جماعت شیعه با اهل سنت دارند کار هزار لشکر و تاثیر هر تیر و تیغی را میکند
 « و برای اجرای مقصود ما یعنی تسلط و اقتدار روسیه در ممالک آسیا بهترین وسیله
 « میباشد معینا بر شما لازم است که همواره بهتر تربیتی هست شعله این اختلاف و
 « تقارر در میان دامن زیند و خسومت و عداوت آنها را با همدیگر زیاد کنید و نگذارید
 « بمقام الفت و موافقت بر آیند .

« چیزی که بیشتر از همه مرا خوشحال میکند دو موضوع است یکی تباین مذهب
 « میان شیعه و سنی دیگر مداخله و تسلط علمای دین در امور مسلمین و عدم تجویز
 « آنها مردم مسلمان را از مخالطه با اهل اروپا که تا چشم و گوش آنها باز شده راه
 « از چاه باز شناسند و همین موضوع کفایت میکند که بزودی نام اسلام از ممالک آسیا
 « بر طرف شود و مدنیت و تربیت دین عیسوی بدست سلاطین دولت جوان روسیه
 « جای آنرا بگیرد .

« مدتها بود که این زویه یعنی دخالت علمای دینی در کلیه امور ما مردم روسیه را در
 « پست ترین مراحل نگاهداشته و مانع از ترقی و ظهور قدرت و استعلائی آن میشد و

«من با هزار زحمت این خار کثیر المضررت را از راه ترقی ملت برداشتم و دست مداخله»
«آنهارا از امور دولت کوتاه و بصوم و صلوة متقاعد نمودم .

«علاوه بر این باید تدابیر گوناگون بکار برد که مملکت ایران روز بروزی پول تر»
«شود و تجارتش تنزل کند و بطور کلی همیشه باید در فکر تنزل این مملکت بود و چنان»
«باید او را در حال احتضار نگاهداشت که دولت روس هر وقت بخواهد بتواند بدون»
«زحمت قادر بر هلاک و خفه کردن او باشد و باندک فشاری کار او را با آخر رساند لکن»
«مصلحت نیست که قبل از فوت کامل و مرگ حتمی دولت عثمانی از جسد ایران بالدره»
«قبض روح نمود .

xalvat.com

« ممالك گرجستان و ولايات قفقاز شريان حياتی ایران است و همینکه نوك نیش»
« تسلط روسیه بر آن خلید فی الفور خون ضعف از رگ و دل ایران فوران خواهد کرد و»
« چنان او را از حال خواهد برد که بطبایست هزار افلاطون اصلاح طبیعت او»
« ممکن نشود .

« آنوقت سلاطین روسیه تا اطفاء شعله آخری مملکت عثمانی را مانند شتری مهار»
« شده در دست خواهند داشت که هنگام ضرورت بارکش مایحتاج و بعد از اتمام عمل»
« بدون اشکال نحر و ذبح نمایند .

« بر شمالا زم است که بدون فوت وقت ممالك گرجستان و قفقاز را تسخیر نموده و»
« فرمانفرمای ایران را خادم و نوکر مطیع خود سازد و بعد از آن باید قصد هندوستان»
« کرد چونکه آن ممالك بسیار بزرگ و محل وسیعی برای تجارت است و هر گاه در»
« آنجا تسلط پیدا کردید هر قدر پول که بوساطت انگلستان بدست می آید بیشترا»
« آنرا اصالة از هندوستان میتوان تحصیل کرد - کلید هندوستان سمت ترکستان است»
« هر قدر میتوانید از جانب صحاری قرقیز و خیوق و بخارا پیش بروید تا شاهد مقصود»
« راجد آغوش کشید ولی تامل و تانی را از دست نباید داد و از عجز و شتاب احتیاط»
« و اجتناب باید نمود .»

پطر کبیر بمنظور انجام نقشه های خود و برای آنکه راه تجارت مستقیم با هندوستان داشته باشد در سال ۱۱۲۹ هجری قمری بادوات ایران يك عهدنامه تجارتي منعقد نمود ولی بواسطه ظهور نادر شاه کاری از پیش نبرد و جانشینان او مخصوصا کاترین دوم با آنکه کوششهای زیادی برای اجراء وصیت نامه پطر کبیر و دسترسی بخلیج فارس بعمل آوردند معینا نتیجه ای نگرفتند .

بعد از آنکه پل اول امپراطور روسیه که بواسطه اتحاد باناپلئون و طرفداری از فرانسویها بتحریک انگلیسها در سال ۱۸۰۱ میلادی بقتل میرسد و الکساندر اول امپراطور روسیه میشود دولت روس از ضعف و بی اطلاعی حکومت فتحعلیشاه استفاده کرده جدا بمنظور اجرای دستور پطر کبیر مشغول اقدام شده و برای تسخیر قفقاز در اواخر سال ۱۲۱۸ هجری قمری (۱۸۰۳ میلادی) سیسیانف سردار روس در نواحی گرجستان بتعرض میپردازد و دوره اول جنگ های ایران و روس شروع میگردد .

مدت این جنگ قریب ده سال بطول انجامید و در تاریخ ۲۹ شوال سال ۱۲۲۸ هجری قمری با انعقاد معاهده گلستان پایان یافت :

در نتیجه این جنگ دولت ایران گذشته از تلفات جانی و مالی بسیار ولایات داغستان - قوبا - شیروان - شماخی - باکو - سالیان - طوالش - قره باغ - شوشه - گنجه - گرجستان را از دست میدهد و از سرپرستی ایمرسی - غوری - مینگرلی (در ساحل دریای سیاه) ابخاز - شوراگلی - کاختی و غیره محروم میشود .

صلح بین ایران و روس چندان بطول نینجامید و بعنوان اختلاف مرزی مجددا در سال ۱۲۴۱ هجری قمری (۱۸۲۵ میلادی) آتش جنگ بین دولتین شعله ورمیگرد و سرانجام بعد از بیست ماه جنگهای سخت میان طرفین با وساطت و دخالت مامورین سیاسی انگلستان عهدنامه ننگین و اسارت آمیز تر که با نچای را در تاریخ پنجم ماه شعبان ۱۲۴۳ هجری قمری با ایران تحمیل میکنند و باین ترتیب دوره دوم جنگ های ایران و روس نیز خاتمه میپذیرد .

ایران بعد از این معاهده ایروان و نخجوان و بقیه اراضی ماورای رود ارس را هم از دست داد .

عهدنامه ترکمانچای و ضمائم آن چون زنجیر گرانی بود که برای مدت تقریباً یک قرن بدست و پای ملت ایران افکنده شد و تزاران روس او را تا سرحد مرگ کشانیدند . سیاست تزاران روسیه در این مدت همان طور که بطر کبیر گفته بود - برانگیختن وسائل گوناگون بمنظور توسعه نفوذ روسیه در کشور ما و بنده و برده ساختن ملت ایران بود و سیاست تخریب و اختناق ایران توسط عمال تزاری روز بروز شدیدتر میشد و بطوریکه خواهیم دید از اواخر قرن نوزدهم تا انقلاب کبیر اکتبر سال ۱۹۱۷ استقلال ایران اسمی بی مسمی بود .

علاوه بر سرزمینهایی را که ایران از دست داد بموجب عهدنامه ترکمانچای دولت ایران مبلغ ده کرور تومان رایج یا بیست میلیون مناب با بخت خسارات جنگ بدولت روس پرداخت و از داشتن کشتی جنگی در بحر خزر ممنوع شد و برطبق معاهده تجارتنی ضمیمه عهدنامه مزبور حقوق و مزایای بیشماری برای تجار تبعه روس در ایران شناختند و بمامورین سیاسی و کنسولانی روس حق کاپیتولاسیون داده شد باین معنی که هر گاه «مابین اتباع روس قتل و جنایتی بوقوع رسد رسیدگی و محاکمه آن راجع» به «وزیر مختار و شارژدافر و قونسول» روس خواهد بود و همچنین «اتباع ایران که جزء من تبع وزیر مختار و شارژدافر یا قونسول بوده و بجهت خدمت مشارالیهم لازمند مادامیکه در نزد ایشان هستند مانند اتباع روس و بالسویه از حمایت آنها بهره مند خواهند بود .»

بعد از عهدنامه ترکمانچای استقلال ایران تقریباً از بین رفت و بصورت کشور تحت الحمایه روس در آمد و این حال تا انقلاب اکتبر سال ۱۹۱۷ یعنی مدت نود سال ادامه داشت .

در این نود سال تزاران روس گاهی با کمک پول و بیشتر با زور و تهدید هر روز بر نفوذ خود در ایران میافزودند و با گرفتن امتیازات مختلف و دادن وامهای سنگین که شرح

۲۴۰

هر يك خواهد آمد استقلال سیاسی و اقتصادی ایران را از بین بردند و بازنجیروبندهای محکم دست و پای ملت ایران را چنان بستند که اگر نسیم آزادی بخش انقلاب کبیر اکبر آن رشته‌ها را نمی گسیخت خدامیداند که سر نوشت کشور ما امروز چگونه بود .

نماینده تزار روس در ایران در حکم نایب السلطنه انگلیس در هندوستان بود و بقول اورسل Orsolle فرانسوی در کتاب خود بنام «قفقازیه و ایران»

«پادشاه حقیقی ایران آن شاهی نیست که در ارك تهران زندگی میکند بلکه آن مرد سیاستمداری است که در حوالی ارك نزدیک بازار منزل دارد یعنی وزیر مختار روس» مامورین روسیه در این کشور دارای قدرت و اختیارات زیادی بودند و در کلیه شئون مختلف مملکت ما دخالتهای ناروایی میکردند و کسی را هم برای مقاومت در مقابل آنان نبود و مخصوصا بموجب صورت مجلس پذیرائی مامورین سیاسی مورخ دهم فوریه ۱۸۲۸ منضم بهمدنامه تر کمانچای برای نمایندگان سیاسی روس احترامات و تشریفاتنی قائل شدند تا همیشه بواسطه اهمیت و «جلال و جبروت» آنان رعب وهراسی در دل ایرانیان باقی بماند .

xalvat.com

بعد از آنکه در سال ۱۲۹۷ هجری قمری با اجازه ناصرالدین شاه بریسکاد قزاق تحت نظر افسران روسی تشکیل یافت مامورین سیاسی و کنسولی روس بعنوان حفاظت از سفارت خانه و کنسولخانه‌های روس در نقاط مختلف ایران عده زیادی قزاق استخدام میکردند و تشکیلات و دستگاہهای عریض و طویلی برای خود فراهم میساختند و هنگام گردش و سواری با جلال و شکوهی هر چه تمام تر حرکت مینمودند چنانکه کنسول روس در رشت موقعی که در خیابانهای شهر بگردش میپرداخت دوازده نفر قزاق در جلو و عقب او حرکت میکردند و کنسول دیگر روس در تبریز که «دبدبه» و شوکتش بیشتر بود علاوه بر اجزاء و عملیه صد نفر قزاق هم تحت اختیار خود داشت که در حقیقت قوه اجرائیه او بشمار میرفتند .

سفارتخانه و کنسولگری‌های روسیه سالها مامن و پناهگاه اشرار و دزدان و خائنین بوطن بود و غالبا اشخاص مزدور و جبره‌خوار سفارت روس میتوانستند مرتکب هر خیانت و جنایتی بشوند و سپس بسفارت یا کنسولگری‌های روسیه پناه برند و از هر مجازاتی مصون بمانند . مامورین تزاری نیز علنا از این اشخاص حمایت میکردند و با تمام قوا از آنها طرفداری مینمودند .

روزنامه جبل‌المتین در شماره مورخ چهارشنبه ۶ جمادی الاخری سال ۱۳۲۵ هجری قمری مقاله‌ای تحت عنوان «خاک بر سر ما» نوشته و بدنیست برای نمونه از دخالت‌های ناروای دولت تزاری خلاصه‌ای از آن در اینجا آورده شود .

نویسنده مقاله پس از شرح شکوه آمیزی بعنوان اعتراض و گله از دولت همسایه مینویسد .

« تمام قوانین دنیا بیانک بلند فریاد میزنند که سفیر و کنسول و وزیر مختار بیگانه نمی تواند در امور داخلی يك مملکت مداخله کند و سفارتخانه خود را پناهگاه دزدانی شرور قرار دهد و قفسر عدلیه را حمایت کند حاجی ملک‌التجار را که تصیرش ثابت شده گناهش آشکار است وزارت عدلیه چند نفر مامور بشیران فرستاد که او را مغلولاً بشهر بیاورند در نزدیکی زرگنده سفیر روس خبر شده با اجزاء خود حکم میکند که با اسلحه جلو گیری

کرده بهر شکل باشد بردن او را بشهر مانع کردند هر قدر مامورین عدلیه بزبان اندرز و بیان نصیحت والتماس و چاکری و همه چیز عرض میکنند اینکار خلاف است آنها که از باده شرور سر مست بوده گوش ندادند ملک را گرفته. سفارت میسرد .

مامورین عدلیه باعید اینکه شاید سفیر از این حرکات وحشیانه مسبوق نیست و اگر آگاه شود کسان خود را ملامت کرده ملک را بدانان تسلیم خواهند کرد سفارت رفته عجز و لایه مینمایند ولی جواب یأس می شنوند و ناچار بادت تپی بشهر می آیند .

قبلا گفتیم که در این مدت سیاست تزاران روس سیاست تخریب و اختناق ایران بود و بناوین مختلف از هر گونه پیشرفت و ترقی ملت ایران جلو گیری میکردند . مامورین روسیه تزاری امتیازات زیادی بسرای کشیدن راه آهن - ایجاد راههای شوسه - استخراج معادن و ساختن کارخانه و غیره در ایران بدست آوردند و در این موارد همیشه دولت تزاری منظور نظامی یا اقتصادی و بانظر سیاسی خاصی را داشت و هیچوقت کوچکترین منافع ملت ایران را در نظر نمیگرفتند .

لرد کرزن انگلیسی در کتاب « ایران و مسئله ایران » مینویسد .

« سیاست تزاری روس چنین اقتضاء کرده که ایران کنونی را يك مستعمره ویران نگاهدارد روسها نه خودشان می گذارند ایران آباد شود نه اجازه می دهند دولت دیگری (اگرچه هر قدر دور و بی طرف هم باشد) در آبادی و عمران آن مداخله کند . روسها با ساختن جاده ها - راه آهن ها - بندرها - استخراج معادن - اصلاح کشاورزی - توسعه بازرگانی و پیشرفت فرهنگ و بهداری در ایران جدا مخالفت می کنند .

دربار بطرز بورغ معتقد است که اگر ایران آباد و اصلاح شود بهانه ای برای تصرف و تسخیر این کشور باستانی برای آنها باقی نمی ماند .

ایران باید ویران باشد تا امپراطوری روس بدنیای متمدن بگوید برای جلوگیری از سرایت توحش ایرانی ها با اروپا آن مملکت را مسخر کردم و مردمانش را با اصول تمدن جدید آشنا ساختم »

لرد کرزن در جای دیگر کتاب خود مینویسد .

« در این تردیدی نیست که قصد دولت امپراطوری روس تصرف مملکت ایران می باشد بنابراین دولت مذکور مانع هر نوع ترقی در ایران است که برای پیشرفت مقصود او ایجاد موانع کند و یا تولید زحمت نماید برای همین نیت است که سیاست روس در ایران کاملا مواظب اوضاع این مملکت می باشد گاهی با تهدید زمانی با تیرك و دیسه بعضی اوقات هم با تملق و چاپلوسی و در مواقع مناسب بارشوه و بذل و بخشش چه سرا وجه علنا بهر تدبیری که باشد مقصود خود را انجام می دهند . »

میرزا محمودخان علاءالملک وزیر مختار ایران در بطرز بورغ گزارشی بشماره ۴۰ مورخ اول ربیع الاول سال ۱۳۰۶ هجری قمری بطهران فرستاده و پس از شرحی در باره منظور و هدف دولت تزاری در ایران راجع باشکال تراشی ها و برانگیختن و ساتلی برای دور نگاه داشتن ملت ایران از تمدن جهان ، میگوید عده ای از تجار و سرمایه داران روسی برای ساختن راه آهن مصمم هستند بتهران بروند ولی دولت روس موانعی ایجاد میکند و ناچار تجار مزبور «..... با علیحضرت امپراطور عربضه دادند رجوع بوزارت خارجه شد در وزارت خارجه اول به تجار عندهای چند آوردند تجار بهمه جواب شافی و مسکت دادند آخر الامر صریح وزارت خارجه بانها گفت که صلاح نیست در ایران راه ساخت باید تحمل کرد و قتش میرسد تملك کرده میسازیم»

۲۴۲

ترکمانان مردمی نیمه وحشی بودند که زندگی اکثر آنان از راه غارت قوافل و شرارت تامین میشد و اغلب گاه و بیگاه بشهرهای شمالی و شمال شرق ایران حمله می کردند و امنیت راهها را مختل میساختند و مردم بیگناه را باسارت میبردند و در بازارهای مرو و بخارا ب معرض فروش میگذارند .

وقتی که مامورین ایران تراکمه را تمقیب میکردند آنها با قایقهای بادی بدریای خزر پناه میبردند و بوسط آب میرفتند و چون ایران از داشتن کشتی جنگی در بحر خزر ممنوع بود ارتش ایران نمیتوانست بترکمانها دست پیدا کند بهمین جهت هنگامی که از روسها يك فروند کشتی برای تنبیه تراکمه خواست روسها از این درخواست حسن استقبال نموده و بجای يك کشتی چند کشتی فرستادند و بالاخره برای پایگاههای دریائی بمنظور تنبیه تراکمه عاشوراه و چکشلر و غیره را متصرف شدند و نیز هرچندی بچندی با سم استحکام سرحدات خود يك قطعه از خاک ایران را تصاحب میکردند و باعتبارضات پی در پی دولت ایران ترتیب اثر نمیدادند و به توسعه نفوذ و بسط خاک خود از طرف شمال و شمال شرقی ایران میکوشیدند تا سرانجام بعد از مذاکرات طولانی با عقد معاهده آخال و خراسان در تاریخ ۲۲ محرم ۱۲۹۹ هجری قمری (۹ دسامبر ۱۸۸۱) حدود طرفین تعیین و دست ایران از نواحی ترکستان کوتاه شد .

xalvat.com

در بخش دوم گفتیم که در قرن نوزدهم روسیه تزاری و انگلیس دورقیب نیرومندی بودند که در ایران بایکدیگر دست و پنجه نرم میکردند و اقدامات این دو دولت استعماری صدمات و لطمات زیادی بکشور ما وارد آورد .

رقیب روسها
در ایران
انگلیسها بودند

منظور عمده روسیه دسترسی بدریای آزاد و هدف انگلیس ممانعت از انجام این مقصود بود . روسیه میخواست خود را بخلیج فارس برساند تا هندوستان را مورد تهدید قرار دهد و انگلیسها میکوشیدند تا این نقشه جامه عمل نپوشد

هر وقت انگلیسها امتیازی در ایران بدست میآوردند روسها تمام هم خود را مصروف آن میکردند که با آن امتیاز را برهم زنند یا امتیازی مشابه آن برای خود تحصیل نمایند. توسعه نفوذ و بسط اقتدار روسیه در ایران بیشتر از هنگام واقعه رژی و تحریم تنباکو بود که ناصرالدین شاه و امین السلطان متمایل ب سیاست روسها شدند و پس از آن در دوره سلطنت مظفرالدین شاه با گرفتن وامهای سنگین و تغییر تعرفه گمرکسی این تمایل دولت ایران بحد اعلی رسید .

سرپرسی سایکس در کتاب (تاریخ ایران) مینویسد

در دوره ای که در این فصل از آن بحث می شود رقابت بین انگلستان و روسیه از هر موقع دیگر شدیدتر شده است .

هر دو دولت برای حفظ منافع مورد نظر خود زیر کانه بایکدیگر مبارزه مینمودند و بالنتیجه احتراز از اصطکاک منافع بدون تنظیم يك موافقت قبلی غیر ممکن گردیده بود .

۲۴۳

ایرانیها بمن می گفتند که واقعه رژی ضربه شدیدی به حیثیت معنوی انگلستان وارد کرد پس از آن دریافت دوقرضه از طرف ایران بود که هر دو بوسیله روسیه تهیه شده بود ولی ضربه واقعی موضوع تعرفه های جدید کمرکی بود .

این ضربات در موقعی وارد شد که انگلستان گرفتار جنگهای افریقای جنوبی شده و در نتیجه قادر بانخاذ يك خط مشی محکم نبود .

والنتین چیرول انگلیسی در کتاب خود بنام (موضوع خاور میانه یا بعضی مسائل سیاسی دفاع هند) راجع بتوسعه نفوذ روسها در دوره مظفرالدینشاه مینویسد

«قدمپائی که در این مدت روها در ایران بمرور برداشته اند در نتیجه شاه و درباریان او کاملاً متمایل بروسها شده اند .

روسها در بحر خزر و در تمام سرحدات شمالی ایران از تبریز تا مشهد در طرف شرق ایران تسلط نظامی پیدا کرده اند .

در پایتخت و ایالات بوسیله بریگاد قزاق تنها قشون منظم ایران هر طور که اراده کنند دخالت مینمایند و حقوق قزاقخانه را نیز تأمین کرده اند و مرتب میرسانند شاه سلطنت خود را مرهون سعی و کوشش جنرال کوزا کوسکی (فرمانده بریگاد قزاق) میدانند که بدون داشتن مدعی توانست بتاج تخت ایران برسد و همان نیروئی که او را به سلطنت رسانید همان نیرو هم می تواند دست او را از سلطنت کوتاه کند .

بریگاد قزاق فقط از صاحب منصب خود اطاعت میکند که جیره و مواجب آنها را مرتب پرداخت مینماید . انزام قزاق بولایات و ایالات بعنوان حفظ حکام این است که برای روسها وسیله تبلیغ باشد و هم برای روسها جاسوسی کنند .

امروز روسها در ایران به نیروی شمشیر نیروی طلا راهم ضمیمه کرده اند شاه جیره خوار آنهاست چون شاه در مخارج خیلی افراط میکند و بهر شکل خوش گذرانی و عیاشی عادت کرده است وزراء او هم نه تنها جلو گیری نمی کنند بلکه آنها هم بنبفع خودشان باین اسراف و افراط کاری بی ملاحظه کمک مینمایند و خود برای شاه جاکشی میکنند .

البته در این صورت شاه بدولتی متمایل میشود که آن دوات احتیاجات مالی او را رفع کند و حتی یکبار هم از او سؤال نکند این همه روز در کجا مصرف میشود .

دولت امپراطوری روس با پولهاییکه در این چند ساله اخیر بدولت ایران قرض داده تمام اختیارات حکومت ایران را بدست آورده است .

بانك استقراضی را که شعبه ای از وزارت مالیه روسیه و يك موسسه نیرومندی است در طهران ایجاد کرده اند .

دولت امپراطوری روس بدون اینکه ما اطلاع پیدا کنیم قرارداد کمرکی جدیدی بنبفع تجارت خود با ایران منعقد نموده و برای قرضه های که با ایران داده وثیقه معتبری در اختیار خود گرفته است تا بکروزی ایران ورشکست بشود بآرامی با بوسیله زور این وثیقه را تصاحب کند .

این وثیقه امروز توسط مستشاران بلژیکی رسماً اداره میشود ولی باطنا مثل اینکه در دست خودشان است و بدون تردید در راس آنها وزارت مالیه دولت امپراطوری روس قرار دارد .

ملت ایران خطرات آینده کشور خود را هیچ تمیز نمی دهد دلیل هم این است که آنها سر پرست و رئیس ندارند .

در هر حال ایرانیها امروز درک میکنند که وسائل سابق که بوسیله آنها پس از لبریز شدن کاسه صبر و تحملشان بدانها متوسل شده میتوانند از سوء سیاست و حکومت پادشاه يك سلسله جلو گیری کنند اکنون با

داشتن يك پشتيبان نیرومند مانند دولت امپراطوری روس که جدا از آن حمایت میکنند آن وسایل موثر نیست .

از طرف دیگر علائم زیادی آشکار است که بعضی از آن اشخاصی که از اوضاع فعلی ناراضی هستند انتظار آرزو دارند که شاه ووزرای او نوبشان سرآید وروسیه آنها را برکنار کند و خود زمام امور حکومت مملکت را بدست گیرد . همین وضع امروزه در قسمت بختیاری ودر نواحی دوردست کشور شاهنشاهی برقرار است وقرامین اوندوتاً بدون منازعه بمرحله اجراء در می آید .

xalvat.com

پشتیبان اعمال حکومت طهران که برای مرکزیت ایران فعالیت می کند دست نیرومند روسیه است با این دست ممکن است مدارا کرد یا کنار آمد ولی نمی توان مقاومت نمود .

ملخص کلام دولت امپراطوری روس نتایج سیاست ماهرانه خود را که با مطالعه دقیق طرح ریزی شده و با پشت کار وجدیت تعین گشته و با دست مأمورین عالی رتبه تعلیم یافته که مخصوصاً دارای معلومات کامل از حیث زبان و عادات مردمان آن مملکت هستند اجراء شده بر میدارد .

در اینجا بالطبع این سؤال پیش می آید - در این صورت اگر ایران امروز کاملاً در چنگال روسها گرفتار است پس دلیل چیست که آنها صاحب نمیکند جواب این سؤال بسیار آسان است برای کسانی که سیاست دولت روس را در شرق مطالعه کرده اند می دانند که روسها يك همه سایه ضعیف و ورشکست شرقی را يك کشور ضمیمه شده ترجیح می دهند .

دولت روس باین نکته سری آگاهست که حکومت يك مملکت شرقی بدست صاحبان اسمی آنها بهتر اداره می شود بشرطی که آن مملکت ضعیف ، فاسد ووظیفه خوار روسیه باشد این خود يك تدبیری است نوام با حفظ ظاهر و رعایت معاهدات وقراردادهای موجوده - این عمل هیچ مخالفتی هم با اصل حفظ وضع فعلی ندارد سایر دول نیز کمتر جس مخالفت میکنند وخطر بین المللی هم خفیف تر است ودر این صورت زرگترین استفاده را خواهد برد با کمترین مسئولیت .

لرد کرزن هنگامی که فرما فرمای هندوستان بود راجع به پیشرفت نفوذ روسها و عقب رفتن سیاست انگلیس در ایران در تاریخ ماه مه ۱۹۰۱ نامه ای بعنوان لرد لنزدتون (۱) وزیر امور خارجه انگلستان فرستاده و در آن چنین مینویسد .

« در ماه پتامبر ۱۸۹۹ که بشما گزارش دادم آن ایام اوضاع خیلی بد بود و امروز بمراتب بدتر شده است .

در مدت بیست و پنج سال گذشته حیثیت و اعتبار و نفوذ دولت انگلیس در ایران هیچ وقت باین درجه پست نشده بود امروز شاه برضد ماست چونکه خزانه داری دولت انگلیس نظر بخود پسندی و ابرادهای بیجا پیشنهاد قرضه ایران وارد کرد در صورتیکه شاه مایل بود این قرض در لندن مورد موافقت واقع شود ولی مورد قبول قرار نگرفت و گذاشتیم شاه خود را به آغوش روسها بیندازد .

چرا و بچه دلیل دولت انگلیس این رویه را پیش گرفت من تا بحال نتوانسته ام دلیل آنرا بدانم حتی در سال ۱۹۰۰ هم که شاه ایران مایل بود بلندن بیاید برای آن هم در لندن موانع ایجاد گردید .

صدراعظم ایران امین السلطان نیز برضد ماست دلیل آن هم اینست که در هنگامی که او در تبعید بود ما نسبت بلو بی اعتنائی کردیم و گذاشتیم روسها او را دومرتبه بصدارت برسانند . حال تمام دوستان و طرفداران ما از طهران تبعید شده اند و هر يك از آنها بنام حاکم در شهرهای دوردست بصری برند بانگ روس در طهران بسرعت از بانگ شاهنشاهی جلو افتاده قونسولگری های روس در تمام شهرهای تأسیس شده و بعده نقرات فزاق ایران که در تحت فرماندهی صاحبمنصبان روس است زیاد افزوده گردیده و پیشقراولان آنها فعلاً باصفهان رسیده اند و عنقریب عدای از آنها را در شیراز ، معمره و بوشهر خواهیم دید .

ماییش خودنصوب می‌کنیم بدولت ایران غدغن کرده‌ایم درجنوب ایران بدون صوابدید ما دست‌بناختن راه آهن تزنند امامهندسین دولت روس درتمام کشور ایران برای طرح ریزی و مساحی راهها درگرددش و آمدورفت هستند بدون اینکه کسی متعرض آن بشود یا جلوگیری کند .

عده زیادی ازاتباع دوات انگلیس در جنوب ایران متضرر شده‌اند وبمنافع آنها زبان‌وارد گشته است ما نمی‌توانیم دولت ایران راواداریم این ضررها رااجبران کند اکنون کشتی‌های تجارنی روس که ازطرف آن دولت مساعدت مالی به آنها می‌شود راه خودشان را بخلیج فارس باز کرده‌اند .

این تجارت مصنوعی که روسها درخلیج فارس بکار انداخته‌اند دردنبال آن ادعاهای حقوق سیاسی مصنوعی بیشتری ایجاد خواهدنمود . حکومت هندوستان آنچه که می‌توانست دراین باب انجام‌داده است ضمناً باید بگویم من اطلاع ندارم وزاوت امورخارجه انگلستان درباب این مسائل چه اقدامی کرده است آنچه که من می‌دانم هیچ ماهنوز از این مرحله دور هستیم که یک سیاست مخصوص در این مسائل داشته باشیم -

حقیقت مطلب را بگویم در پنجاه سال اخیر ماهیچ سیاست صحیح نداشته‌ایم حال جرات کرده آنچه را من فکر می‌کنم باید انجام شود می‌گویم و می‌توان آن را در یک جمله بیان کنم - دولت انگلیس باید تصمیم بگیرد تا کجاها اجازه خواهد داد که روسها درجنوب ایران دست بجواز بزنند بدون اینکه دولت انگلیس مقاومت کند لزومی ندارد که یک خط فرضی از وسط ایران ترسیم کند من با نهایت جدیت تا کید میکنم که سرفرصت بطور عاقلانه ازروی بصیرت و اطلاع باید یک سیاست بخصوص برای این مسائل اتخاذ کرد تا دولت انگلیس در اجرای آن بکوشد و حکومت هندوستان از آن پیروی کند دولت ایران آن سیاست را صریح و روشن بداند و بفهمد .

دولت ایران هیچ نوع اطلاعی از مقاصد و نظریات نهائی ما ندارد که چیست چونکه خودما هم نداریم . امیدوارم شما آنچه را که من با کمال راستی و صداقت نوشته‌ام سوء تعبیر نکنید البته واضح است شما تمام اینها را در یکروز ممکن نیست چاره سازی کنید من انهایت درجه آرزو و جدیت از شما تقاضا دارم در زمان تصدی خود دروزاوت خارجه که امیدوارم زمان طولانی باشد و زقین دارم سالها طول خواهد کشید مسئله ایران را از نظر دور بکنید چون من مشاهده میکنم که مابیک واقعه‌ای مانند پرت آرتور و عهد معاهده‌ای شبیه عهد نامه منچوری سوق داده میشوند بطوری که نماینده رسمی دولت انگلیس در تهران برای من توضیح داده است در تمام مدتی که او در طهران منوریت داشته او خود را مانند یک غریقی تصور می‌کرده که در یک گردابی گرفتار شده است .

در سال ۱۳۱۷ هجری قمری که دولت ایران گرفتار مضیقه شدید مالی بود و مظفرالدین شاه برای رفتن باروپا دست‌گدائی بسوی دولتهای روس و انگلیسی دراز کرده بود روزنامه‌های روسیه پیشنهاد میکردند که دولت تزاری باید از موقعیت استفاده نموده و با دادن پولی بدولت ایران در سواحل خلیج فارس پایگاه جنگی ایجاد کند و چون انگلیسها در آن موقع گرفتار جنگ بوئرها در جنوب افریقا بودند و مجالی برای جلوگیری از نفوذ روسها نداشتند این فکر روز بروز بیشتر قوت میگرفت چنانکه روزنامه روسی (برژویا ویدومستی سنت بطرز بورغ) (۱) ناشر افکار وزیر امور خارجه روسیه تزاری در شماره مورخ ۱۲ نوامبر ۱۸۹۹ مینویسد .

* دولت روس باید وقایع فعلی را غنیمت شمرده بندرعباس و چهار جزایر مجاور آن بندر را که عبارت از هرمز و لارک و قشم و هنگام باشد تصرف نماید و برای انجام این مقصود باید بندر و جزایر مذکور را بموعده بیست و پنج ساله معاندت پرت آرتور که یکی از بنادر چین است اجازه کند و از جانب دولت ایران برای انجام این مسئله هیچگونه اشکالی نخواهد بود زیرا که دولت ایران اکنون زیاد محتاج پول می‌باشد و اگر یک مبلغ کلنی تقدا داده شود یا بوجه معینی که سالانه پرداخته شود حصول این مقصود آسان خواهد بود اگر از موقع مسا د فعلی استفاده نکنیم انگلیسها بعد از جنگ تر اسوال موضوع بنادر خلیج فارس را مطرح خواهند کرد .

تاحال دولت انگلیس مامورین سیاسی دربندر عباس ولنگه نداشت و کارهای خود را توسط مامورین بومی انجام می دادند ولی اکنون مذاکره ای در میان است که آنها را بمامورین انگلیسی مبدل نمایند .
روزنامه های انگلیسی اظهار می دارند که فرمانفرمای هندوستان باید فوراً جزایر هرمز و قشم را تصرف کنند .

بندر عباس و جزایر آنرا بسهولت می توان مبدل بقلمه جنگی نمود در صورتی که راه آهنی از دریای خزر تا بندرعباس داشته باشیم که در صورت لزوم فزون تر به آن فلاح حمل شود. مخارج راه آهن رشت تا بندرعباس بیش از هشتادوشش کروور تومان نخواهد بود و نظر بترقی و اهمیت فوق العاده تجارتنی این راه مبلغ مذکور گران نیست...
روسها با وجود تمام کوششی که برای این منظور بکار بردند موفق بانجام آن نشدند و انگلیسها بعد از جنگ افریقای جنوبی بتحکیم وضع خود در جنوب ایران پرداختند و بالفور (۱) نخست وزیر انگلستان در ماه مه سال ۱۹۰۳ راجع با اهمیت خلیج فارس برای بریتانیا اعلامیه ای بشرح زیر صادر نمود و تاسیس پایگاه دریائی رادر آن نواحی بزرگترین تجاوز نسبت بمنافع انگلیس شمرد .

xalvat.com

دولت پادشاهی انگلستان تاسیس پایگاه دریائی رادر سواحل خلیج فارس يك اقدام خصمانه و بزرگترین تجاوزی خواهد شناخت که نسبت بمنافع دولت انگلستان شده است و از این تجاوز با تمام وسایل خود که در اختیار دارد جلوگیری خواهد نمود .

و در پائیز همانسال ارد کرزن با جلال و شکوهی هر چه تمامتر با یک کشتی جنگی انگلیسی بخلیج فارس مسافرت کرد و بانشان دادن قدرت نیروی دریائی انگلستان شیوخ آن نقاط رامز عوب و مجذوب نمود .

رقابت انگلستان و روسیه در ایران تا سال ۱۹۰۷ بشدیدترین وجهی ادامه یافت و در این تاریخ طرفین ایران را بموجب قراردادی بدو منطقه نفوذ تقسیم کردند و چنانکه می دانیم طولی نکشید که بواسطه جنگ بین الملل اول و بعد انقلاب کبیر روسیه این قرار داد و سایر قرار داد های اسارت آمیزی که دولتهای تزاری بایران تحمیل نموده بودند از بین رفت .

در پایان این قسمت نیز مانند بخش دوم بی مناسبت نیست که ترجمه دو مقاله از روزنامه های انگلستان و روسیه در آن موقع راجع بر رقابت این دو دولت استعماری را برای نمونه و مزید اطلاع خوانندگان نقل نمایم .

چنانکه در اول این کتاب توضیح داده شد ترجمه مقالات روزنامه های که در این اوراق نقل میشود ترجمه هایی است که نمایندگان ایران در ممالک اروپا در همان موقع تهیه کرده و بطهران برای وزارت امور خارجه فرستاده اند با همان عباراتی که آنها ترجمه نموده اند مگر در بعضی موارد که مختصر تغییراتی در عبارات آن داده ام بدون آنکه معنی آن عوض شود .

روزنامه انگلیسی تایمز (The TIMES) چاپ لندن در شماره مورخ سوم دسامبر

۱۹۰۲ مینویسد .

«امروز مقاله چهاردهم از مقالات مفیده خبر نگار خودمان راجع بایران در این روزنامه بطبع آمده. قرائت قسمتی از اخبارات خبرنگار ماحاکی ازبست شدن مقام در ایران وقوت فرصت های با قیمتی که محض ضعف خاطر از دست دادیم برای انگلستان و وطن پرست دولت خواه دردناک خواهد بود از چهل سال قبل بعد که ایران در عالم پلتیک آسیا اهمیتی بهمرسانده از نفوذات مابندریج کاسته شده در غالب نقاط ایران نابود گشته و آنچه بعلمت تکاهل و بی بصیرتی ما باختیم دیگری در پیروی دائمی بقدرات و صایای پطر کبیر که متجاوز از صد و پنجاه سال است گفته بدست آورده (عین فقرات این است) (تعجیل کنید در زوال ایران داخل شوید بخلیج ایران و تجارت قدیم بالوات را برقرار نمائید و برسید به هندوستان که خزینه عالم است) روسها در پیروی این وصیت و تحصیل مقصود چقدر سعی اندویش رفته اند و چطور در این اواخر بتعجیل پیش میروند از اخبارات خبرنگار ما میرهن است در معلوم است که بیانات خبرنگار ما (از پیشتر لتهای رقیب بزرگ ما در نقاطی از ایران که ما از دست دادیم)

از شایبه غرض و مرض دور است وقتی با اقدامات مفیده صحیحه روس در ایالتی که بتحت قدرت آورده معترف است و از پیش بینی و عزم راسخی که روسها در تحصیل این مقام بکار برده اند تمجیدات مینماید تمام شمال ایران امروز در قریب چنگال روس است

و حال مناسب نمی بیند که چنگال بر طعمه خود فرو برد همین که وقتش رسید طعمه بیچاره وار در پیش افتاده است سر باز خاها و معسکرها ی روس در اطراف ایران آماده است راه آهن هم سرتاسر ایران برای حمل عساکر ساخته و در خود ایران هم راه مهیا کرده که عساکرش بطرف پایتخت بپوش برند و مراقبت هم بعمل آورده که فقط لشکر ایران که قزاق است در تحت صاحب منصب روس باشد.

روس که در علم بنیان کنی و بر انداختن دولتیمه تربیت شده کهنه استاد است در تحصیل مقصود فقط بزور انکال ندارد بل در کشیدن قدرت اسیر خود تمهیدات مالی و تجارته و پلتیکی همرا بکار میبرد روسیه چنانکه تمام اروپا میدانند بهیچوجه مملکتی متمول نیست باوجود این دایری کرده متقبل قرض دادن بایران شد و ما محض اینکه شنیدیم رهتر که ایران میدهد چندان محل اطمینان نیست خو ما ناپس کشیدیم و حال روس تمراقب خود را می برد و بانک استراضی روس در ایران همان سبک را پیش گرفته که بانک (روس و چین) در پکین دارد.

وزیر مالیه روس هم که در امور نهایت سختی را دارد نسبت بایران اظهار سخاوت مینماید و باکی هم ندارد زیرا که در موقع اضطرار لشکر روس پشت او ایستاده اند و در این بین هم وزارت مالیه در تحصیل صرفه و عوض پولهایی که میدهد مراقب است

مظفرالدین شاه در اطلاق پولها بهرطوری که میخواهد مورد خوش آمد روس اند هر قدر لایالی تر و زودتر پولها راهبواهد رسانند برای روس بهتر است زیرا هر قدر بیشتر قرضشان می دهند بیشتر بدامشان می آرند و منظورانشانرا مجری میسازند در مسئله تجارت قرار ملاحظه که در حق روسها داده شده مختصر نیست در مسئله استقراض هم ایران را از همه دول بریده و بخود محتاج کرده حال شنیده ایم مدت عدم استقراض از دول دیگر را الی ۱۹۱۲ امتداد داده و دور نیست در استقراض دیگر مدت را بیشتر نماید و شکی هم نیست که بروس که فقط قرض ده است توسل خواهند جست زیرا که ازقراری که به ثبوت رسیده شغف زندگی با پول قرض درماده شاه هم همان اثر بی اختیاری و خرابی را دارد که در ماده سلاطین دیگر مشرق که تازه با اوضاع عالم تمدن آشنا میشوند

عمل مالیات را هم شنیده ام به بلجیکها می دهند بی شک آنها خودشان را در مسئله مالیه وسیله انجام منظورات روس خواهند ساخت چنانکه در مسئله کم رکات کرده اند و در جنوب و شمال اسباب خسارت و شکست تجارت انگلیس را فراهم می آرند.

قرائتین هم که قایدش فونسل روس است و معاضدش قزاق روس حبلسه و مکری است در راه

این مقصود.

نویسندگان روس آشکارا و سول روس را بخلیج عین نیل بمقصود میدانند و درخرای دولت شاه و سول جنوب ایران عین و سول بمقصود را که هند باشد می بینند در انگلستان هم بعضی خلیج را بروس هدیه میکنند و برخی دیگر آلمان را بحمايت آتجادعوت مینمایند ولی ما با هیچیک از این عقاید سهیم و شریک نیستیم عقیده راسخ ما این است که قدرتی را که در جنوب ایران صدسال است ننهان تحصیل کرده ایم بهر قسم که باشد بی شراکت غیر باید نگاهداری نمائیم اقداماتی که در خلیج ایران کرده ایم و امنیت و آسایش که در آن صفحات در این مدت فراهم آورده ایم حقی بمانی دهد که دخل و تصرف دیگران در آن حق مورث خطر بزرگ برای هندوستان و استرالیای ما خواهد بود .

خیر نگار ما مارا تهدید کرده که حیاتی که در شمال ایران در بیرون کردن ما بکار برده اند در جنوب هم بعمل خواهد آمد غیر از اینکه سخت بایستیم و ممانع از پیش آمدن غیر شویم هیچ اقدام دیگری قایده مند نیست .

بهر حال ما باید عقیده و پایداری را که لرد گران برون سال گذشته در باب خلیج ایران در پارلمنت گفت به زمان سخت تر و آشکارتر بگوئیم و آن پولتیک را بهبه کسانی که دخیل اند آشکارا سازیم اگر چه در اجرای آن محتاج بسوق کشتی ها جنگی بشویم .

روزنامه روسی نویه و ریمیا (عصر جدید) چاپ بطرزبورغ در شماره ۹۶۲۷ مورخ ۲۱ دسامبر (روسی) ۱۹۰۲ (۳ شوال ۱۳۲۰ هجری قمری) مینویسد

« خلیج فارس - روسی آنکه بیشتر پوئک انگلیسها در ایران و خلیج فارس بکسانیکه در این مسئله مداخلت دارند توضیح شود روزنامه تیمس میگوید که لازم است این پولتیک را بواسطه حرکت سفاین نظامی مستحکم نمود سفاین نظامی باید مدلل کند که دولت انگلیس ایدا خیال ندارد قدمی از پیشرفت مقاصد خود بکاهد)

اوضاع و امور ایران بواسطه همجواری قفقاز و آسیای وسطای ما با آن مملکت باعلی درجه مدخلیت روسیه دارد علی الخصوص که روابط تجارنی و پوئیکسی ما با این دولت قایم واقعه در شرق نزدیک وقتی شروع شده است که انگلیسها هنوز گرفتار خیالات خود در باب هند بودند و کشتی های جنگی تجارنی انگلیس میتوان گفت در حالت چنین بود .

بی قایده خود اگر روزنامه تیمس قبل از اینکه از حرکت کشتی های انگلیس حرف بزند قدری توجه والتفات با اهمیت بستگی تاریخی و ارتباط و آهرش قرون میکرد . کشتی های روس هم منجمد و میخکوب در یک نقطه نیستند و در صورت لزوم میتوانند شجاعانه کار خود را کنند .

xalvat.com

چون نیست و پنجساله عبور قشون روس از کوه های بالکان که چندی قبل منعقد گردید و كذلك جشن جنگ جنرال سکو بلوف در مرو و کوك تپه که در حدود افغانستان بفاصله کمی از هند واقع شده میتواند بخاطر انگلیسها بیاورند حرکت قشون روس را درست ترین اوضاع و احوال بطرف هندوستان - حرکت سفاین نظامی و توانی بری در بدو مذاکرات ممکن نیست ولی مقصود روزنامه تیمس که میخواهد بواسطه حرکت سفاین حربی مذاکرات راجعه بامور ایران سهل آسان شود البته حاصل میشود در صورتیکه فصول جراید لندن موافق خیالات سیاسیون و وزراء انگلیس باشد ما در این مسئله که عقاید روزنامه تیمس موافق خیالات سیاسیون انگلیس است شک داریم زیرا که این تصورات و عقاید مطبوعات خود پستدانه انگلیسها در باب خلیج فارس سالم و منطقی نیست این نوع مطبوعات حتی راضی نمیشوند که دولت انگلیس نظارت خود را در آبهای جنوب ایران بپاروسها همسم نماید دولت انگلیس در بلوچستان مشغول ساختن راه آهن بی منفعتی است بطرف حدود ایران البته انگلیسها این قدر نابینا نیستند که ندانند عقرب لازم خواهد شد که این براه آهن روسیه بتوسط راههای افغانستان و بیاواسطه طرق ایران متصل گردد

از این قراز زود یادیر روسیه وانگلستان در آسیای وسطی تلافی خواهند کرد بنا بر این چرا در خلیج فارس هم ردیف یکدیگر نه ایستند هرچه پیشتر نقاط تلافی مابین آنها باشد کمتر خود پسندیهای فوق العاده تیمس در مسائل مهمه مشرق نزدیک که بیشتر بروسیه مداخلت دارد ظاهر خواهد شد.

بعضی از روزنامه‌های انگلیس را عقیده آن است که دولت انگلیس بعضی گذشت‌های خیر خواهانه در خلیج فارس بدولت روس بنماید ولی تنها از گذشت نمیشود حرف زد بلکه لازم است که منافع طرفین مقایسه شود و دایره نفوذ دولتین در آسیای وسطی در قطعاتیکه نباید فقط بانگلیسها اختصاص داشته باشد با مصالحه قسمت شود یا این است که انگلیس مصمم شده است همیشه پیروی دولت آلمان را نموده همه نوع مسائل را بچشم آلمانی نظاره کند.

این شرح مختصری است از روابط ایران و روسیه در قرن نوزدهم و نظریات دولت تزاری در این کشور و بعد از این بشرح امتیازاتی که دولت روسیه برای توسعه نفوذ و پیشرفت مقاصد سیاسی و تجاری خود در ایران بدست آورده بود میپردازم.

در این بخش ابتدا درباره اجازاتی که در نیمه اول قرن نوزدهم برای ورود کشتی‌های جنگی روس بمرداب انزلی و تاسیس بیمارستان و تجارتخانه در سواحل بحر خزر داده شده و در حقیقت باید آنها را یکنوع امتیاز بمعنای مورد نظر آن در این کتاب دانست اشاره میکنم.

این اجازات و فرامین که بدرخواست و پافشاری مأمورین تزاری و بواسطه بسی اطلاعی رجال این کشور بیپناهه های مختلف مثل ازدیاد روابط دوستی و نزدیکی دولتین ایران و روس و تسهیل امور تجارت طرفین صادر شده مدتها اسباب زحمت و درد سر دولت ایران را فراهم ساخته بود و بمأمورین روسیه فرصت بیشتری برای دخالت در امور مملکت ایران میداد.

بعد از آن بتاریخچه اجاره‌داری شیلات توسط اتباع روس و چگونگی جریان روابط یکصدساله و مکاتبات مربوطه بآن که بین ایران و روس مبادله شده اشاره خواهیم نمود و سپس بایجاد قزاقخانه و بعد بشرح امتیازاتی که روسها پس از آزادی کشتیرانی در رود کارون و بهم خوردن موازنه سیاسی بین روس و انگلیس بدست آوردند میپردازم و راجع به امتیازات تاسیس راه آهن که بروسها داده شده همانطور که در بخش دوم گفته شد بنا امتیازاتی که انگلیسها و سایر دول در ایران تحصیل نموده‌اند در یک بخش جداگانه و در جلد دوم شرح خواهیم داد.